

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ
У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ
ЗАКЛАДІ**

МОНОГРАФІЯ

Рівне - 2015

УДК 159.9:[378.014.6:005.6]

ББК 88.4.0

Я 86

Рекомендовано вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 3 від 29.10.2015 р.)

Автори: Р.В. Павелків (передмова, післямова), В.М. Ямницький (1.1), О.В. Сторож (1.2), Г.В. Рудь (1.3), О.Б. Дем'янюк (1.4), С.А. Литвиненко (2.1), К.В. Джеджера, О.В. Джеджера (2.2), К.В. Бабак (2.3).

Рецензенти:

Вербець В.В. – доктор педагогічних наук, професор, директор центру моніторингу якості освіти Рівненського державного гуманітарного університету

Журавльова Л.П. – доктор психологічних наук, професор, декан соціально-психологічного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка

Ставицький О.О. – доктор психологічних наук, професор кафедри психології Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янука

Психологічні основи забезпечення якості освіти у вищому навчальному закладі / за ред. В.М. Ямницького, передмова та післямова Р.В. Павелківа. – Рівне : О. Зень, 2015. – 183 с.

У монографії висвітлено психологічні та психолого-педагогічні аспекти забезпечення якості освіти у вищих навчальних закладах. Розкрито можливості підвищення якості освіти шляхом сприяння творчому розвитку та зростанню суб'єктності особистості студента, застосування інтерактивних освітніх технологій, впровадження практики психологічного супроводу професійного розвитку студентів під час навчання у вищих навчальних закладах.

Для науковців, викладачів, аспірантів, докторантів, студентів вищих навчальних закладів.

© Павелків Р.В., Ямницький В.М.,
Сторож О.В., Рудь Г.В., Дем'янюк О.Б.,
Литвиненко С.А., Джеджера К.В.,
Джеджера О.В., Бабак К.В.

ISBN 978-617-601-145-3

© Рівненський державний гуманітарний університет

ЗМІСТ

ПСИХОЛОГІЗАЦІЯ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ ЯКОСТІ (передмова)	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА ЯК СУБ'ЄКТА ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	12
1.1. Підготовка майбутніх психологів у просторі життєтворчості особистості: теоретичні аспекти	13
1.2. Теоретико-методологічний аналіз творчої соціалізації студентів	33
1.3. Сприймання власного життєвого шляху та формування молоддю життєвої перспективи	63
1.4. Образ світу як суб'єктивний простір особистості	93
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	117
2.1. Психологічні основи використання інтерактивних технологій навчання у підготовці майбутніх учителів	118
2.2. Психолого-педагогічні умови підвищення ефективності навчальної діяльності студентів: аспект актуалізації творчої активності	133
2.3. Концептуальна модель психологічного супроводу професійного розвитку особистості студента вищого навчального закладу	160
ЯКІСТЬ ОСВІТИ – ПОТРЕБА ЧАСУ (післямова)	181
АВТОРИ	183

ПСИХОЛОГІЗАЦІЯ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ ЯКОСТІ

ПЕРЕДМОВА

*Освіта не дає паростків у душі,
якщо вона не проникає до значної глибини*
Піфагор

У сучасних умовах оновлення та розвитку усіх сфер людської життєдіяльності суттєво підвищуються вимоги до якості вищої освіти майбутніх фахівців. Актуальність цієї проблеми зумовлює активізацію наукових досліджень, в яких аналізується сутність якості освіти, а на цій основі визначаються можливості вищих навчальних закладів стосовно забезпечення її належного рівня, формуються багатовимірні моделі оцінки досягнутих результатів.

Необхідно підкреслити, що наукові пошуки здійснюються переважно у контексті розуміння феномена освіти з одного боку як процесу і водночас результату навчання та розвитку особистості, а з іншого – як процесу та результату функціонування освітньо-виховних установ. Відповідно вчені зосереджують увагу на таких важливих показниках якості освіти, як навченість студентів (обсяг знань, умінь і навичок, успішність навчання, оволодіння технологіями навчальної діяльності), професіоналізм педагогічних та науково-педагогічних працівників (стаж, науковий ступінь, наукове звання, педагогічна майстерність тощо), матеріальне та методичне забезпечення навчально-виховного процесу вищого навчального закладу.

Водночас варто звернути увагу й на те, що останнім часом все активніше розробляються психологічні аспекти зазначеної проблеми, пов'язані з вивченням психологічних чинників результативності навчання і виховання студентів, забезпечення їх особистісного розвитку, відображеного не тільки у системі знань, умінь і навичок, а й у досвіді творчої діяльності та ціннісного ставлення до світу, що уможливило їх

включення до процесу професійної підготовки як процесу активної взаємодії з усіма суб'єктами освітнього середовища і водночас як до процесу творчого саморозвитку та самореалізації особистості.

Проблема забезпечення необхідних для цього умов у світлі гуманізації освіти аналізується переважно в антропологічних параметрах, що передбачає не тільки врахування індивідуальних особливостей особистості студента, але й сприяння їх оптимальному розвитку в атмосфері психологічного комфорту та благополуччя.

У зв'язку з цим актуальним є розроблення проблеми якості освіти у психологічному дискурсі, що відкриває широкий простір для пошуку можливостей підготовки конкурентоспроможного професіонала, здатного до творчої самореалізації, творчого розвитку своєї неповторної особистості.

Сьогодні необхідність у психологізації вищої освіти не викликає сумніву. Без суттєвих рухів у цьому напрямі ми навряд чи зуміємо вирішити важливі проблеми, пов'язані з реалізацією гуманістичної парадигми освіти, яка в центрі уваги має людину з її унікальністю.

У вітчизняній та зарубіжній психології і педагогіці вже визначено низку вихідних концептуальних положень та принципів, які можна покласти в основу особистісної переорієнтації як загальноосвітньої, так і професійної підготовки молоді. Ці принципи поступово викристалізуються у теоретичних здобутках відомих учених (Г. Балл, І. Бех, М. Боришевський, Л. Виготський, І. Зязюн, Ю. Козелецький, В. Кремень, Г. Костюк, О. Леонтєв, А. Макаренко, С. Максименко, А. Маслоу, В. Моляко, Н. Ничкало, К. Роджерс, С. Рубінштейн, С. Сисоєва, В. Сухомлинський, В. Семиченко, Н. Чепелєв), які обґрунтовують значущість проблеми психологізації освіти як визначального чинника гармонізації суспільства загалом та всіх його членів зокрема.

Розв'язання зазначеної проблеми у системі вищої освіти передбачає підвищення психологічної культури як викладачів, так і студентів, котрі здобувають професійну підготовку у вищих навчальних закладах. При цьому особливу увагу варто

приділяти формуванню психологічної грамотності та психологічної компетентності, які разом з рефлексією можуть бути віднесені до свідомого компонента такої культури.

Психологічна культура є важливою та невід'ємною складовою професіоналізму викладача. Вона значною мірою визначає його загальну культуру, освітній потенціал та якість підготовки фахівців. Саме тому існує необхідність загальної психологізації вищої освіти на всіх її рівнях, оскільки іншим чином підвищити загальний рівень психологічної культури суспільства неможливо, а нехтування цим процесом ставить під загрозу реалізацію гуманістичної парадигми в освіті.

У створеній монографії зроблено спробу теоретичного аналізу окремих питань психології вищої школи, які, на думку авторів, важливо розв'язувати під час реалізації навчально-виховного процесу в сучасних освітніх закладах.

У двох розділах монографії науково обґрунтовано і викладено теоретичні засади творчого розвитку особистості, охарактеризовано психолого-педагогічні аспекти забезпечення якості освіти у вищих навчальних закладах.

Перший розділ монографії *«Теоретичні засади творчого розвитку особистості студента як суб'єкта освітньої діяльності»* розпочинається з теоретичного осмислення доктором психологічних наук, професором Вадимом Ямницьким проблеми життєтворчості особистості. Автор здійснює системний опис зазначеного феномена на підставі аналізу поняттєвого базису життєтворчості (творчості, діяльності, суб'єктності), що дає змогу визначити її сутність як цілісності виявлення адаптивної, творчої та суб'єктної активності особистості, «що мотивується мотивацією надлишку і спрямуванням на реалізацію цільових та смислових аспектів власного життя».

Представлені вченим роздуми та умовиводи є особливо цінними в контексті висвітлення психологічних аспектів якості освіти, оскільки дають змогу аналізувати шляхи забезпечення її індивідуальних результатів крізь призму регуляції життєтворчості особистості у процесі здобуття вищої освіти.

Для розв'язання питання підвищення якості освіти та забезпечення підготовки висококваліфікованих, конкурентоспроможних фахівців виняткового значення набуває проблема творчої соціалізації особистості студента, всебічно висвітлена у дослідницьких матеріалах кандидата психологічних наук, доцента Олени Сторож. Проведений автором аналіз праць, присвячених проблемі соціалізації загалом та особливостям її перебігу в студентському віці зокрема, питанням творчого розвитку особистості та розвитку її творчого мислення уможливив констатацію збігу поглядів багатьох дослідників стосовно існування взаємозв'язку між процесами соціалізації і творчості, що стало підставою для розроблення авторської моделі творчої соціалізації особистості студента, зокрема віднесення до її структури таких складових, як: соціалізація (соціально-психологічна адаптація, фрустрація, соціальний статус, соціальне визнання, набуті характеристики); творче мислення (образне творче мислення, вербальне творче мислення, оригінальність тематична); соціально-демографічні характеристики (вік, стать).

Окремої уваги заслуговують обґрунтовані дослідницею типи творчої соціалізації особистості (соціально-творчо пасивний, соціально-нетворчо адаптивний, соціально-творчо неадаптивний, соціально-творчо проміжний, соціально-творчо успішний). На основі представлених характеристик зазначених типів зроблено логічний висновок про можливість сприяння соціально-творчо успішній соціалізації студентів шляхом посилення спрямованості навчально-виховного процесу вищих навчальних закладів на розвиток творчого мислення, соціальної творчості, соціальної креативності студентів як суб'єктів професійного розвитку, саморозвитку та самотворення.

У зв'язку з цим, як зазначає кандидат психологічних наук, доцент Галина Рудь, особливої ваги набуває здатність студентської молоді вирізняти свої життєві перспективи – ту загальну спрямованість імовірних найважливіших життєвих подій, які визначають потенційні можливості особистісного розвитку, обумовлюють готовність до життєвого вибору та до прийняття відповідальності за нього, обумовлюють активізацію впливу на життєві обставини з боку особистості.

Проведений автором аналіз накопиченого у психологічній науці емпіричного та теоретичного матеріалу щодо зазначеної проблеми призвів до вироблення низки узагальнень, висвітлених у підрозділі «Сприймання власного життєвого шляху та формування молоддю життєвої перспективи». Наведене Г. Рудь обґрунтування значущості цього питання не викликає сумнівів, оскільки базується на глибокому теоретичному аналізі різнобічних поглядів на проблему сприймання особистістю життєвого шляху і отримує експериментальне підтвердження щодо наявності суттєвих зрушень у свідомості та поведінці студентської молоді (порівняно з учнівською молоддю) в напрямі поглиблення цілісності сприймання й осмислення картини життя, розуміння його логіки.

Отримані вченою дослідно-експериментальні дані засвідчують спроможність студентської молоді до адекватної самооцінки, прогнозування, цілеспрямованого планування та реалізації життєвих задумів й організації теперішнього і майбутнього, прагнення до духовного вдосконалення. Відтак у світлі викладеного доцільним бачиться висновок про необхідність застосування таких педагогічних способів впливу на свідомість студентів, які б уможливили застосування ними реалістичних способів побудови життєвої перспективи, а на цій основі – спрямованість на усвідомлене здобуття освіти та професійну самореалізацію.

Виявленню та уточненню тенденцій стосовно розв'язання проблеми творчого розвитку студентів у ході здобуття вищої освіти значною мірою допомагає розгляд питання стосовно формування в їхній свідомості образу світу. Розкриттю сутності цього феномена приділяє увагу старший викладач Олена Дем'янюк, яка у ході роботи над своїм дисертаційним дослідженням дійшла висновку про те, що він утворює суб'єктивний простір особистості.

Представлені автором матеріали вирізняються глибоким аналізом теоретичних підходів до розуміння образу світу, що дає змогу для його трактування як відображення «того конкретно-історичного, соціально-культурного тла, на якому відбувається становлення та розвиток особистості».

Важливим здобутком дослідниці у контексті підвищення якості освіти можна вважати те, що образ світу представляється нею в якості основи для вибору базової життєвої стратегії, сформованої на підставі розуміння дійсності та уявлення про своє місце в ній, відображеного передусім у системі цінностей та ціннісних орієнтацій особистості.

Відтак необхідною бачиться потреба у забезпеченні вищою школою формування у свідомості студентів адекватного образу світу – адже саме цей феномен, як стверджує О. Дем'янюк, «акумулює уявлення людини про навколишній світ і детермінує її подальшу поведінку в ньому».

Цінні теоретико-методичні матеріали систематизовано у другому розділі монографії «Психолого-педагогічні аспекти забезпечення якості освіти у вищих навчальних закладах». У ньому розкрито психологічний зміст окремих ефективних організаційно-методичних підходів до реалізації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах, які сприяють створенню комфортного психологічного клімату в освітньому середовищі та підвищенню на цій основі ефективності навчання студентів.

Так, висвітлюючи психологічні основи використання інтерактивних технологій навчання у підготовці майбутніх учителів, доктор педагогічних наук, професор Світлана Литвиненко акцентує увагу на важливості взаєморозуміння, взаємодії, творчої співпраці викладачів зі студентами. Цінність внеску автора також полягає: по-перше, у виявленні тих психологічних проблем (наприклад, діалогової незрілості, недостатньої комунікативної компетентності, зорієнтованості на авторитарні засади спілкування зі студентами), з якими стикаються викладачі під час спроб реалізувати зазначені технології; а по-друге, в ознайомленні з цікавим особистим досвідом використання соціально-психологічних форм і методів навчання, які суттєво сприяють покращенню ставлення студентів до своєї підготовки, підвищенню їхньої успішності та спроможності до самореалізації.

У такий ненав'язливий спосіб С. Литвиненко ділиться з викладачами своїми здобутками щодо організації ефективної

співпраці зі студентами, спонукає до розвитку діалогічності, вдосконалення суб'єктно-сміслового спілкування як засобу створення на заняттях «дидактико-комунікативного середовища».

Успішність та результативність навчальної діяльності студентів значною мірою залежать від їхньої активності. Цій проблемі приділяють увагу кандидат педагогічних наук, доцент Клавдія Джеджера та аспірант Ольга Джеджера. У представлених ними матеріалах обґрунтовується думка про те, що активність студента як суб'єкта навчальної діяльності є зумовленою системою смислових детермінант, зосереджених у цінностях та ціннісних орієнтаціях особистості.

Виходячи з цього, автори пропонують один з перспективних шляхів підвищення ефективності навчальної діяльності студентів – він полягає у створенні відповідного семантичного середовища вищого навчального закладу, впровадженні технологій «осмисленої, емоційно насиченої освіти», що базуються на використанні зрозумілих, емоційно забарвлених моделей дійсності.

Ще один ефективний шлях забезпечення якісної освіти висвітлює у своїй роботі кандидат психологічних наук, старший викладач Костянтин Бабак. Сутність його пропозиції полягає у впровадженні до практики професійної підготовки психологічного супроводу як системи комплексних психолого-педагогічних засобів, спрямованих на оптимізацію психічних станів студентів.

Особливо суттєвим для психологічної теорії та педагогічної практики є те, що дослідник детально характеризує концептуальні положення психологічного супроводу професійного становлення особистості у вищому навчальному закладі, його функції, принципи та способи реалізації.

На увагу заслуговує розроблена на основі положень структурно-інтегративного підходу концептуальна модель психологічного супроводу зазначеного процесу, в якій професійний розвиток особистості розглядається в єдності онтогенетичного, особистісного і професійного компонентів та у контексті її життєтворчості.

ЯКІСТЬ ОСВІТИ - ПОТРЕБА ЧАСУ

ПІСЛЯМОВА

Ця книга створена науково-педагогічним колективом кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету, що функціонує під керівництвом доктора психологічних наук, професора Вадима Ямницького – вченого, який послідовно втілює ідею практичного забезпечення розвитку життєтворчої активності особистості.

Під впливом цієї ідеї та у зв'язку з нагальною необхідністю щодо підвищення якості освіти у вищих навчальних закладах сформувався концептуальний задум колективної монографії, що полягає у розкритті можливостей такого підвищення шляхом сприяння творчому розвитку та зростанню суб'єктності особистості студента. Її автори вважають необхідним висвітлити теоретичні засади такого розвитку та певні перспективні практичні аспекти його забезпечення у вищих навчальних закладах.

Монографія «Психологічні основи забезпечення якості освіти у вищому навчальному закладі» містить у собі два розділи. Перший з них – теоретичний («Теоретичні засади творчого розвитку особистості студента як суб'єкта освітньої діяльності»), в якому здійснено теоретичне обґрунтування психологічних аспектів розвитку особистості студента. Його автори (Вадим Ямницький, Олена Сторож, Галина Рудь, Олена Дем'янюк) – дослідники, які презентували свої роздуми та умовиводи, здобуті в результаті багаторічної роботи над проблемами життєтворчості, творчої соціалізації особистості, формування її життєвої перспективи та вироблення образу світу. Презентовані ними теоретичні висновки уможливають розгляд особистості студента як свідомого суб'єкта саморозвитку та самореалізації, який самостійно визначає цілі та перспективи своєї навчальної діяльності, допомагають педагогам виявити важливі психологічні орієнтири для сприяння успішному здобуттю студентами вищої освіти.

Другий розділ «Психолого-педагогічні аспекти забезпечення якості освіти у вищих навчальних закладах» об'єднує в собі ідеї та практичні пропозиції стосовно відповідного сучасним вимогам, ефективного технологічного та психолого-педагогічного забезпечення професійної підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах. Важливим є те, що його автори (Світлана Литвиненко, Клавдія Джеджера, Ольга Джеджера, Костянтин Бабак) акцентують увагу на таких підходах до навчально-виховного процесу, які уможлиблюють досягнення студентами високих результатів у навчанні на основі усвідомлення сенсу і цінності своєї діяльності в комфортних умовах взаємоповаги й співпраці.

Завершуючи післямову до монографії «Психологічні основи забезпечення якості освіти у вищому навчальному закладі» вважаємо за доцільне згадати вислів І.Г. Песталоцці: «Будь-яке навчання є не що інше як мистецтво сприяти прагненню природи до свого власного розвитку».

Саме цей принцип сприяння забезпеченню потреби у розвитку особистості психолого-педагогічними засобами і був покладений в основу даної колективної роботи, яка бачиться плідною і корисною в час підвищених вимог і викликів до сучасної освіти, загострення об'єктивної необхідності в освічених, самодостатніх, творчих, конкурентоспроможних особистостях.

Р. Павелків – доктор психологічних наук, професор